

11. Шумейко З.Є. Концепція народної моралі за збіркою Матвія Номиса “Українські приказки, прислів’я і таке інше”. – [Режим доступу] : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vchdpu/ped/2012_100/Shume.pdf.

12. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів. – Мюнхен, 1993. – 344 с.

13. Ярещенко А.П. Сучасний фразеологічний словник української мови. / А.П. Ярещенко, В.І. Бездітко, О.В. Козир, Н.Г. Немировська. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2011. – 640 с.

Трубенко І.А.

Черкаський національний університет ім. Б.Хмельницького

Художня метонімія у прозі англійського модернізму: контекстний підхід

Trubenko I.A.

Cherkasy National University named after Bogdan Khmelnytsky (Ukraine)

Literary Metonymy in English Modernist Prose: Contextual Approach

Abstract

This article focuses on the study of functioning of literary metonymies as conceptually and verbally relevant units in English modernist fiction viewed from a cognitive poetic perspective. The artistic potential of metonymy in V. Woolf's and D. H. Lawrence's literary works has been presented with the use of metonymic contextual peculiarities in micro-, macro- and megacontexts.

Keywords: literary metonymy, contextual approach, micro-, macro- and megacontexts, English modernism.

Актуальність контекстного підходу до вивчення тропів, як традиційних, так і концептуальних, пояснюється роллю контексту як важливого компонента реалізації текстової семантики і глобального феномену, що пронизує усі одиниці та рівні мови [9, с. 18].

Метою контекстного підходу у руслі нашого дослідження є виявлення тенденцій, що зумовлюють набуття метонімією художньої значущості та розкриття глибинного смислу метонімії як компоненту художнього тексту. Поставлена мета передбачає необхідність розв’язання таких **завдань**: уточнити зміст терміна “художня метонімія” з урахуванням новітніх когнітивних досліджень, дати визначення основних понять, які складають основу контекстного підходу до аналізу тропеїки, та розкрити чинники набуття метонімією художньої значущості в рамках мікро-, макро- та мегаконтекстів.

Об’єктом дослідження є художні метонімії у творах В. Вулф та Д. Г. Лоуренса як представників англійського модернізму, де саме контекст відіграє велику роль у реалізації тропеїки [14, с. 158–159].

Так, *художню метонімію* визначаємо як троп, що базується на операції заміщення, у результаті якої концептуальна сутність (джерело) забезпечує

ментальний доступ до іншої концептуальної сутності (цілі) у рамках однієї концептосфери [11, с. 21], є невід'ємною частиною художньої системи твору і мотивується контекстом. Це поняття у нашому дослідженні визначаємо із залученням трьох аспектів: 1) концептуального; 2) текстового; 3) контекстного.

Перший аспект стосується власне самого визначення концептуальної метонімії. Представники когнітивного підходу, зокрема Золтан Кевечеш, Джордж Лакофф у своїх працях явище художньої метонімії не розглядають і, відповідно, не визначають. Для них метонімія є одним з основних ментальних механізмів породження образності, передовсім образності, притаманної повсякденній свідомості [12, с. 39; [13, с. 3-5]. Серед різноманітних визначень метонімії в межах когнітивної парадигми найбільш доцільним для нашого дослідження є те, що було випрацюване в рамках підходу, який в статті умовно позначено як *підхід двох концептосфер*. У контексті цього підходу метонімія визначається як така, у якій одна концептуальна сутність (джерело) забезпечує ментальний доступ до іншої концептуальної сутності (цілі) у рамках однієї концептосфери [11, с. 21]. Тому, визначаючи поняття художньої метонімії, ми спираємось на вже усталене розуміння концептуальної метонімії, не змінюючи його.

Другий аспект пов'язаний із розумінням терміна “художня метонімія”, який вживається в деяких працях російських лінгвістів поряд із корелятивними термінами “поетична метонімія” [4, с. 194] та “словесно-асоціативна метонімія” [7, с. 112]. Проте в цих випадках метонімія розглядається як суто стилістичне явище, стилістичний прийом, а не явище текстової природи, як у нашому дослідженні.

Третій аспект охоплює контекстний підхід, який частково розглядався науковцями [1, с. 9; 8, с. 11-12], але не включався у визначення художньої метонімії й пов'язаний з реалізацією метонімії в мікро-, макро- та мегаконтекстах. *Мікроконтекст* обмежується словосполученням або реченням [5, с. 34]. *Макроконтекст* охоплює послідовність взаємопов'язаних спільною тематичною лінією речень чи надфразових єдностей [5, с. 35]. *Мегаконтекст* втілюється в межах всього тексту або його окремих частин, якщо це твір великої прозової форми [2, с. 8]. При цьому допоміжним слугує вертикальний контекст, який акумулює додаткову інформацію, імплікуючи час та обставини написання твору, психологію особистості автора, зв'язок твору з релігійними та філософськими уявленнями, належність твору до певної літературної течії тощо [2, с. 31; 3, с. 39].

Прикладом реалізації художньої метонімії може слугувати фрагмент оповідання Д. Г. Лоуренса “The Thimble” (“Наперсток”):

*A pang went through her. She looked up at the **mouth** that produced the sound. It was broken in, the bottom teeth all gone, the side of the chin battered small, while a deep seam, a deep, horrible groove ran right into the middle of the cheek. But the **mouth** was the worst, sunk in the bottom, with half the lip cut away [...] She sat obsessed, as if his disfigurement were photographed upon her mind*

[...] *There it was, her whole consciousness was photographed into an image of his disfigurement, the dreadful sunken **mouth** that was not a mouth, which mumbled in talking to her, in a disfigurement of speech* (17, p. 203–204).

У наведеному уривку, де йдеться про поранення головного героя під час Першої Світової війни, реалізується метонімія ЧАСТИНА ТІЛА (mouth) замість ЛЮДИНИ. Завдяки повторюваності зазначеної метонімії та її контекстуальній зв'язаності з епітетами *dreadful* (жахливий) та *sunken* (запалий) акцентується увага на наслідках, спричинених війною. Жахливим уособленням впливу війни на життя людини стає образ спотвореного пораненого рота (*It was broken in, the bottom teeth all gone, the side of the chin battered small, while a deep seam, a deep, horrible groove ran right into the middle of the cheek*). Жах, що охопив головну героїню оповідання при виді каліцтва її чоловіка, відбиває власне ставлення Д. Г. Лоуренса до війни та її наслідків. Сам автор належав до ярих противників війни [15, с. 392] і в своїх творах акцентував увагу на її негативному впливові як на життя його співвітчизників, так і Англії в цілому. Письменник у листах зазначав, що війна є виявом цілковитого егоїзму людства і найжахливішим безумством, що несе лише смерть і руйнування [там само, с. 392-393].

Контекстна реалізація метонімії у прозі В. Вулф і Д. Г. Лоуренса має свою специфіку на рівнях мікро-, макро- та мегаконтекстів. У *мікроконтексті* набуття метонімією художньої значущості відбувається внаслідок: 1) сукупної дії послідовності декількох метонімії; 2) взаємодії метафори й метонімії; 3) створення ефекту інтимізації чи 4) включення метонімії у характерологічну систему творів за рахунок акцентуації важливих рис персонажів або виходу метонімії у лейтмотив чи тематичну лінію твору.

Ключовим фактором набуття метонімією художньої значущості в *мікроконтексті* є її роль у створенні ефекту інтимізації. Інтимізація дискурсу, яка скерована на ефект досягнення ілюзії безпосереднього і зацікавленого спілкування з читачем [6, с. 180], є наслідком функціонування різних мовних одиниць, включаючи стилістичні фігури й тропи, функція яких полягає в тому, щоб викликати в читача певні чуттєво-емоційні враження. У межах мікроконтексту засоби інтимізації функціонують не самі по собі, а у взаємодії з іншими словами й сполученнями слів, що сприяє збагаченню різнорівневої образності художнього твору й впливає на чуттєву конкретність думки читача. Наприклад:

*Faint sounds rose in spirals up well of the stairs; the swish of a mop; tapping; knocking; a loudness when the front **door opened**; a voice repeating a message in the basement; the chink of silver on a tray; clean silver for the party* (19, p.63).

У наведеному фрагменті роману В. Вулф "Mrs. Dalloway" ("Місіс Деллоуей") сукупність метонімічних моделей ДІЯ (*tapping, knocking, door opened*) замість ЛЮДЕЙ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬ ЦЮ ДІЮ (*servants*) та

ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ ОРГАНУ (*voice*) замість ЛЮДИНИ становить основу текстового втілення образу вечірки. Завдяки контекстуальній зв'язаності метонімії з тематизуючим словом *party* (вечірка) підготовка до цієї події описується через окремі її прояви: свист швабр, тупотіння, стукіт, відкривання дверей, голоси людей. Метонімічне представлення вечірки підкріплюється тематично поєднаними словосполученнями *swish of a mop* (свист швабр), *chink of silver on a tray* (дзвін срібного посуду на талі) та *clean silver* (начищене срібло), що створюють наочний образ метушливої підготовки до вечірки. Зазначені метонімії набувають художності в результаті їх включення до одного з головних мотивів творчості В. Вулф, пов'язаного з образом вечірки. Власний "вечірковий" досвід Вірджинії Вулф відображений у багатьох творах письменниці, де вона використовує цю сюжетну лінію для опису думок та почуттів, що виникають під час спілкування у персонажів, які належать до різних прошарків суспільства.

У *макроконтексті* метонімія набуває художньої значущості внаслідок її включення до сюжетно-композиційної системи твору як інструмента розкриття індивідуально-авторського світобачення або завдяки зміщенню фокуса уваги з одного персонажа на іншого, що досягається за рахунок: 1) повторів ключових слів; 2) метонімічних конвергенцій та 3) взаємодії метонімії з метафорою. Специфікою макроконтексту є акцент на конвергентній природі метонімії та особливостях структурної організації контексту, зокрема його розірваності чи цілісності. Наприклад:

*I become a figure in the procession, a spoke in a huge wheel that, turning, at last erects me, here and now. I have been in the dark; I have been hidden; but when the **wheel** turns (as he reads) I rise into this dim light where I just perceive, but scarcely, kneeling boys, pillars and memorial brasses [...] This is the first day of a new life, another **spoke of the rising wheel** (20, p. 35).*

У цьому текстовому фрагменті роману В. Вулф "The Waves" ("Хвилі"), розосередженому по сторінці, втілюється метафоричне осмислення життя як колеса, що постійно обертається (*the wheel turns*). Тлом для реалізації цієї метафори є метонімічна модель ЧАСТИНА (*spoke* – спиця) замість ЦІЛОГО (*wheel* – колесо). Ключовими елементами є лексичні одиниці *dark* (темрява) та *light* (світло). Життя є колесо, що постійно рухається; людина є частиною цього колеса (спиця), яка знаходиться то нагорі, ближче до світла (*the first day of a new life, into this light*), то долу в темряві (*in the dark*). Життя – це постійний рух, який затягує і людей, визначаючи їхню долю. Метафтонімічний повтор (*a spoke in a huge wheel* → *wheel* → *another spoke of the rising wheel*) набуває художньої значущості завдяки його входженню в художню систему всього роману як одного з ключових образів.

У *мегаконтекстах* проаналізованих творів В. Вулф і Д. Г. Лоуренса виявлено набуття метонімією художньої значущості внаслідок: 1) її

знаходження в сильній позиції тексту; 2) її статусу як художньої деталі; 3) виокремлення завдяки метонімії ключової характеристики персонажа чи персонажів; 4) розкриття за допомогою метонімії чи сукупності метонімії основної ідеї твору; 5) набуття метонімією символічного значення. Так, наприклад, метонімізація заголовків і їх подальше розгортання в основних тематичних лініях твору спостерігається, зокрема, в оповіданнях Д. Г. Лоуренса. В оповіданні “Blue Moccasins” (“Голубі мокасини”) на початку твору мокасини конкретизуються як річ, яку головна героїня купила в штаті Нова Мексика, а потім подарувала своєму чоловікові, наприклад:

*It was in New Mexico she purchased the **blue moccasins, blue bead moccasins**, from an Indian who was her guide (18, p. 172).*

Однак у фіналі оповідання мокасини іронічно переосмислюються як складник метонімічної моделі АРТЕФАКТ (*moccasins*) замість ПРИРОДНОГО ОБ’ЄКТУ / ДОВКІЛЛЯ, що лежить в основі тематичної лінії твору, пов’язаної з впливом навколишнього середовища на людину. Так, автор засуджує і висміює прив’язаність людей до рукотворної природи та їхнє захоплення матеріальними предметами, які заміщують для них радість єднання з природою. У контексті оповідання саме мокасини стають предметом обожнювання головної героїні, яка порівнює їх колір із кольором неба, наприклад:

*Her **moccasins!** Her blue **moccasins!** Of the sacred blue colour, the turquoise of heaven (18, p. 182).*

У наведеному фрагменті почуття обожнювання підсилюється контекстуальною зв’язаністю метонімії з епітетами *sacred* (священний) і *of heaven* (небесний). Захопившись мокасинами, місіс Барлоу зовсім перестала приділяти увагу своєму чоловікові, що призвело до непорозуміння та відчуженості між ними. Засудження такої матеріальної прив’язаності відображено в оповіданні кризь негативне ставлення головного героя не стільки до фетишизації його дружиною конкретного предмета (*damned thing*) – мокасинів, скільки до її егоцентризму і концентрації на тому, що належить їй. Наприклад:

*‘And that’s all she cared about – her own things and her own way’ [...] ‘Not another **damned thing**, but what’s her own, her own – and her holy way – **damned holy-holy-holy**, all to herself’. His voice shook with hoarse, whispering rage, burst out at last (18, p. 188).*

Аналіз художніх метонімії у прозі В. Вулф і Д. Г. Лоуренса виявив акцент на антропоцентричній природі цих метонімії, що підтверджує тенденцію англійського художнього модернізму до відображення людини як мірила всесвіту [10, с. 26]. Метонімічному осмисленню підлягає людина, що відбивається у використанні, з одного боку, *тілесних* метонімії, підґрунтям яких є такі домінуючі концептуальні моделі, як ЧАСТИНА ТІЛА замість

ЛЮДИНИ, КРОВ замість ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ, а з другого боку, *тілесних* метафтонімій, в основі яких лежить концептуальна модель ЧАСТИНА ТІЛА ЯК ІНСТРУМЕНТ замість ФУНКЦІЇ. Внутрішній світ людини осмислюється за допомогою як *фізіологічних* [16, с. 114-155]. *метонімій*, що ґрунтуються на концептуальній моделі ФІЗІОЛОГІЧНІ ВИЯВИ ТІЛА замість ЕМОЦІЇ / ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ, так і *фізіологічних* метафтонімій, основу яких становить модель ЧАСТИНА ТІЛА Є КОНТЕЙНЕР ДЛЯ ЕМОЦІЙ. Зовнішній світ актуалізується за допомогою *артефактних* та *урбаністичних* метонімій. Підґрунтям артефактних метонімій є такі моделі, як АРТЕФАКТ замість СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ, ВМІСТ АРТЕФАКТУ замість АРТЕФАКТУ. Урбаністичні метонімії представлені моделями: ВУЛИЦЯ замість МІСТА, ПРИРОДА замість КРАЇНИ.

Отже, аналіз художніх метонімій дозволив простежити закономірності щодо їх вживання у мікро, макро-, та мегаконтекстах творів В. Вулф і Д. Г. Лоуренса як представників англійського модернізму. Серед факторів, які сприяють набуттю метонімією художньої значущості в мікроконтекстах художньої прози В. Вулф і Д. Г. Лоуренса, головним є контекстуальна зв'язність з іншими елементами художнього твору, що викликає такі художні ефекти, як інтимізація розповіді, тропеїзація та характерологічна акцентуація. У макроконтекстах на набуття метонімією художності впливає ступінь концентрації тропів на окремих ділянках тексту та особливості структурної організації контекстів, такі як розірваність, розосередженість або цілісність. Художність метонімії в мегаконтексті охоплює специфіку її розташування в межах всього тексту, її роль у розкритті ідейного змісту та тематики твору, трансформацію в художню деталь чи символ.

Література

1. Араратян М. Г. Лингвистическая природа и стилистические функции метонимии (на материале английского языка) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.04 "Германские языки" / М. Г. Араратян. – М., 1974. – 19 с.
2. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста : теория и практика : учебник : практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – 2-е изд. – М. : Флинта, 2004. – 496 с.
3. Гюббенет И. В. Основы филологической интерпретации литературно-художественного текста / Ирина Владимировна Гюббенет. – М. : Изд-во Московского гос. ун-та, 1991. – 205 с.
4. Иванова Н. Н. Метонимия // Очерки истории языка русской поэзии XX века. Тропы в индивидуальном стиле и поэтическом языке. – М. : Наука, 1995. – С. 191–255.

5. Колшанский Г. В. Контекстная семантика / Геннадий Владимирович Колшанский. – М. : Изд-во “Наука”, 1980. – 149 с.

6. Корольова А. В. Типологія нарративних кодів інтимізації в художньому тексті : монографія / Алла Валер'янівна Корольова. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2002. – 267 с.

7. Некрасова Е. А. Метонимический перенос в связи с некоторыми проблемами лингвистической поэтики // Слово в русской советской поэзии / Отв. ред. В. П. Григорьев. – М. : Наука, 1975. – С. 111–131.

8. Рябцева Э. Г. Лингвистическая природа и стилистические функции метонимии (на материале английского языка) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.04 “Германские языки” / Э. Г. Рябцева. – Л., 1973. – 15 с.

9. Седых А. П. Контекст. Знак. Образ (на материале произведений М. Пруста) / Аркадий Петрович Седых. – Белгород : Изд-во БГУ, 1998. – 160 с.

10. Eysteinson A. The Concept of Modernism / Astradaur Eysteinson. – Ithaca and L. : Cornell University Press, 1992. – 241 p.

11. Kövecses Z. Towards a theory of metonymy / Zoltan Kövecses, Günter Radden // Metonymy in Language and Thought / ed. by Klaus-Uwe Panther and Günter Radden. – Hamburg : Hamburg University Press, 1999. – P. 17 – 59.

12. Kövecses Z. Metonymy: Developing a cognitive linguistic view / Zoltan Kövecses, Günter Radden // Cognitive Linguistics. – 1998. – Vol. 5, № 3. – P. 37–77.

13. Lakoff G. Metaphors We Live By / George Lakoff, Mark Johnson. – Chicago and London : Chicago University Press, 1980. – 242 p.

14. Lodge D. The Modes of Modern Writing / David Lodge. – L. : Edward Arnold Ltd, 1977. – 278 p.

15. Lawrence D. H. Letters // D. H. Lawrence's Stories, Essays and Poems / ed. by Desmond Hawkings. – Dent : London: EVERYMAN'S LIBRARY. – 1974. – P. 363–412.

16. Ungerer F. Conceptual metaphors and metonymies / Friedrich Ungerer, Hans Schmid // An Introduction to Cognitive Linguistics. – New York : Longman, 1999. – P. 114–155.

Джерела ілюстративного матеріалу

17. Lawrence D. H. The Mortal Coil and Other Stories / D. H. Lawrence. – L. : Penguin Books, 1975. – 236 p.

18. Lawrence D. H. The Princess and Other Stories / D. H. Lawrence. – Moscow : “TSITADEL”, 2002. – 236 p.

19. Woolf V. Mrs. Dalloway and Essays / Virginia Woolf. – Moscow : Raduga Publishers, 1984. – 396 p.

20. Woolf V. The Waves [novel] / Virginia Woolf. – L. : Wordsworth Classics, 2000. – 175 p.